

Oroszország az európai energiapiacra

- Magyar nyelvű összefoglaló -

Oroszország európai energiapiaci jelenlétéről szóló angol nyelvű tanulmányunk ([ide kattintva tölthető le](#)) egy szűk, ám nagyon lényeges vonatkozását tekintette át az európai uniós orosz jelenlétnek: a 2008 és 2015 közötti orosz energetikai beruházásokat vettük sorba a nukleáris-, a gáz- és az olajipar területén. A vizsgálatba bevont országok az Európai Unió II közép- és kelet-európai tagállama, valamint Ausztria, Finnország, Görögország és Németország, melyek így együtt lefedik az Oroszországgal földrajzi közelségben lévő, vagy azzal szoros gazdasági kapcsolatban lévő tagállamok túlnyomó többségét.

A tanulmányunkban először részletesen megvizsgáltuk az Európai Unió és Oroszország közötti gazdasági kapcsolatokat az energia területén, kiemelve a problémás pontokat és a legutóbbi évtized trendjeit. Külön hangsúlyt fektettünk Oroszország atomenergiával kapcsolatos beruházásaira, mivel az orosz energetikai beruházásoknak ez a területe sokkal kevésbé kutatott téma, mint az oroszok olaj- és gázipari terjeszkedései. Ezt követően a fent említett 15 országot az orosz energiaipari befektetések szemszögéből egyesével, részletesen is áttekintettük. Tanulmányunk záró fejezete az egyes országok áttekintése alapján elemezte Oroszország európai energiapiaci jelenlétének általános trendjeit, valamint annak politikai, gazdasági és környezetvédelmi hatásait.

Bár a kutatás mögött nyilvánvalóan az a motiváció állt, hogy rávilágítson, milyen szerepet játszanak az orosz energetikai beruházások az Európai Unióban, mégsem volt célunk egy előfeltételezés, állítás igazolása vagy cáfolása. Álláspontunk szerint ugyanis az orosz beruházásokra adott túlpolitizált és pánikszzerű reakció legalább annyira elhibázott, mint az EU-ra ható orosz befolyás szerepével szemben tanúsított nemtörődöm magatartás. Kutatásunk eredményei - reményeink szerint - egy kiegyensúlyozott megközelítést tükrözi ezeknek a kérdéseknek.

Oroszország európai jelenlétének áttekintése alapján ugyanakkor egyértelmű, hogy a közép-kelet-európai régió orosz energiaellátástól való jelentős függősége nagy potenciális kockázatot jelenthet az egész Európai Unió energiabiztonságára. A tanulmányunkban elemzett legtöbb országban azt látjuk, hogy amennyiben az orosz energiaimport megszűnne, annak gazdasági és társadalmi hatása pusztító lenne a régióra nézve. Ugyanakkor arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy ennek a problémának a legnagyobb része nem a függőséget előidéző tudatos orosz stratégiából ered, hanem a természetes energiaforrások hiányából, az EU energiámixének megújuló irányába történő túlzottan lassú átalakulásából, valamint az EU energiaimport-szerkezetének diverzifikálásának lassú és látszólag drága megtérüléséből.

Hangsúlyozni kell azt is, hogy a függőség egyáltalán nem egyirányú. Az EU, vagy legalábbis annak keleti fele vitathatatlanul jobban függ az oroszoktól, mint fordítva. De azt sem szabad elfelejteni, hogy az orosz gazdaság is jelentősen függ az EU-ba irányuló energiaexportból származó bevételektől: Oroszország újdonsült jóléte, az ebből született társadalmi és politikai stabilitás jelentős részben az orosz energiaexportért cserébe fizetett európai pénzből származik.

Az utóbbi hónapokban az energiahordozók igen alacsony ára és az európai szankciók együttesen jelentős gazdasági nehézségeket okoztak Oroszországban. Ugyanakkor, egyelőre az orosz lakosság látványosan megengedőnek bizonyul ezen nehézségekkel szemben, és jól látható módon Putyin elnök magas népszerűségét – legalábbis rövid távon - a nyugatellenes retorika is fenntartja – még akkor is, ha ez a retorika további gazdasági hátrányokat okoz Oroszországnak. Ennek ellenére egy olyan forgatókönyv, amely szerint Oroszország elveszítené energiaexport-bevételének jelentős részét, még így is beláthatatlan következményekkel járna Oroszország (és részben az Európai Unió) számára. Ez nyilvánvalóan azt is megmagyarázza, hogy miért folytatódott az energiakereskedelem Oroszország és az EU között még a két „tábor” közti viszony legfeszültebb pontján is, és hogy néhány európai ország esetében az ideiglenesen felfüggesztett üzleti megállapodások miért léptek nagyon gyorsan újra életbe a feszültségek enyhülését követően. A kölcsönös függőség túl erős ugyanis ahhoz, hogy megszakítsák a kapcsolatokat még akár az olyan jelentősebb ellentétek miatt is, mint az ukrán válság. Az energiakereskedelemnek tehát egyfajta stabilizáló szerepe is van a regionális kapcsolatban: egyik fél sem igen engedheti meg magának, hogy a konfliktusok addig fokozódjanak, hogy a gáz- vagy olajszállítások megszűnjenek.

A tanulmányban vizsgált országok beruházási projektjeinek áttekintésekor az is világosan kiderült, hogy összességében az orosz befektetési tevékenység nem erősödött olyan szintre, amely azt az aggodalmat igazolná, hogy valami „invázióhoz” hasonló folyamat zajlana. A 2008-2009-es gazdasági válságot követően a vizsgált országok mintegy felében csökkent a közvetlen külföldi tőkebefektetések (FDI) állománya, míg a többi ország szinte mindegyikében stagnáltak az orosz befektetések. Egy rövid szünetet követően ugyanakkor az utóbbi időszakban ismét nőttek az orosz befektetések a régió legnagyobb részében, de a bázisérték mégis olyan alacsony volt, hogy a befektetések teljes mennyiségét tekintve Oroszország továbbra is csak elenyésző tényezőnek számít a legtöbb európai piacon. Az orosz függőség vagy befolyás tehát nem általában, FDI-ban kifejezve lényeges, hanem kizárólag az energiapiacra.

Ugyanis a gáz- és olajexporttal foglalkozó orosz cégek hiába szenvedtek jelentős anyagi veszteséget az elmúlt években, összességében nincs és a következő években nem is lesz hatalmas változás az EU Oroszországtól vásárolt energiahordozóinak arányában. Ráadásul, az ukrán válságot követő visszaesés után most már vannak arra utaló jelek, hogy egyes EU-

tagállamokkal ismét erősödnek a gazdasági kapcsolatok, ami különösen az olyan gazdag és földrajzilag kulcsfontosságú elhelyezkedésű tagállamok tekintetében jelentős, mint Németország és Ausztria. Ebben az egész kérdéskörben azonban a gáz és az olaj ára a legnagyobb ismeretlen. Ha az ár alacsony, az önmagában is növelheti a függőséget: a megújulók relatíve még drágábbá válnak, ami ahhoz a döntéshez vezethet, hogy az EU csak hosszabb idő alatt csökkentse függőségét az orosz gáztól és olajtól, ennek minden környezeti és stratégiai költségeivel együtt.

Az állami tulajdonú Roszatom atomenergetikai vállalat számára a tekintetben van az Európai Unió vonatkozásában reménysugár, hogy több vizsgált ország vagy játszadozik az atomenergia szerepének növelésének gondolatával, vagy már aktívan részt is vesznek ebben a folyamatban. Az orosz félre azonban jelenleg olyan szintű gyanú vetül, melyet nehéz leküzdeni a jelenlegi környezetben, mindez pedig a versenytársak ajánlatait teheti vonzóbbá. Ugyanakkor a Roszatom profitálhat az Európa egyes részein növekvő autoriter, illetve EU-ellenes trendekből, különösen akkor, ha az Oroszországgal szoros kapcsolatokat ápoló populista pártok nagyobb befolyásra tesznek szert a választásokon. Az autoriter típusú kormányzás azért lehet előnyös az atomenergiaipar szereplői számára, mert a nukleáris energia jellemzően nem túl népszerű a népesség körében – a lakosság élénken emlékszik Fukusimára és Csernobilra is. A kevesebb nyilvános vita és az autoriter döntéshozatal azonban „segítséget” nyújthat a kormányok számára, hogy egyszerűen figyelmen kívül hagyják a közvéleményt ebben a kérdésben, mint ahogyan azt Magyarországon és néhány ázsiai országban is tették.

De még így is valószínűtlen a nagyobb európai piacszerzés a Roszatom számára, mivel Lengyelország még az új Jog és Igazságosság kormány alatt is rendkívül bizalmatlan Oroszországgal szemben, vagy például Franciaországnak (az orosz kapcsolatokkal bíró Nemzeti Fronttal erősödése ellenére) sem orosz szakértelemre, sem hitelre nincsen szüksége. Így maradnak az olyan kisebb piacok, mint a visegrádi négyek maradék országai és néhány balkáni állam.

De még ha a jövőben egyszer kedvezőbb irányba is mozdulna az atomenergia közmegítélése, az EU-nak valószínűleg akkor is tanácsos lenne védekeznie a Roszatomnak a tagállamok energiaszektorába történő jelentős térnyerése ellen, stratégiai és környezetvédelmi okokból egyaránt. Ugyanis bár többen állítják, hogy az atomenergia csökkenti egy ország energiafüggőségét, ezt az érvet valóban kérlelhetetlenül hangsúlyozta az Orbán-kormány is, a valóságban azonban a helyzet lényegesen bonyolultabb. Mivel egy ország csak abban az esetben tudja ténylegesen növelni az energiafüggetlenségét nukleáris energia használatával, ha elő tudja állítani a reaktorok működtetéséhez szükséges fűtőanyagot és véglegesen tárolni tudja a használt fűtőelemeket, ezért valójában a legtöbb atomerőművet működtető ország nagymértékben függ a folyamatos külső segítségtől az erőművek működtetéséhez. A tapasztalat azt mutatja, hogy a Roszatom által épített atomerőműveket csak erre a célra

kiképzett orosz mérnökök tudják biztonságosan üzemeltetni, és probléma esetén az orosz félnek kell beavatkoznia - még akkor is, ha az erőmű mindennapi működtetését az adott ország szakértői vették át. Ez pedig egy további jelentős – technológiai – függőség forrása.

Elméletileg a nukleáris energia-projektekben való orosz részvétel egyik legnagyobb előnye, hogy vállalja az orosz fél a kiegészítő nukleáris fűtőelemek tárolását - a fűtőelem tárolás ugyanis az atomenergia használatának az egyik legproblematisabb része mind politikai, mind környezetvédelmi szempontból. De pont amiatt, hogy Oroszország nélkül nem megoldott a kiegészítő fűtőelemek tárolása, válik láthatóvá, hogy mennyire jelentős mégis a nukleáris beruházásoknál a függőség. Ráadásul a Roszatom a rosszabb gazdasági helyzetben lévő országoknak lehetőséget kínál a nukleáris projektek kölcsönből történő finanszírozására is, ezért ezek az országok nemcsak energiapiacikon keresztül kapcsolódnak a Roszatomhoz (és Oroszországhoz), hanem pénzügyileg is függővé válnak attól.

Végezetül a biztonságpolitikai aggályokra tekintettel érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy Oroszországnak elsősorban az az érdeke, hogy minél több orosz terméket adjon el az Unióban, és nem az EU-val folytatott kereskedelmi kapcsolatok megszakítása. Egy EU-val való komolyabb konfliktus esetén az orosz fél nem sok hasznát venné hatalmas gáztároló kapacitásának Németországban és Ausztriában, amelyet éppen az orosz gáz elosztásának érdekében szerzett meg. Valószínű tehát, hogy az orosz energiaipari beruházásoknak moderáló hatása is lesz az orosz külpolitikára. Pont az orosz beruházások teljes megszűnése lenne olyan jel, amely még a jelentős orosz befolyásnál is nagyobb aggodalomra adhatna okot az Európai Unió számára.

Utalnunk kell végezetül az orosz beruházások még egy problematis dimenziójára, mégpedig azok környezeti hatására. Kutatásunk során – ahogy számítottunk is erre - egyértelművé vált, hogy az orosz energetikai projektek túlnyomó többsége az olajra, gázra, és az ezekhez kapcsolódó termékekre és szolgáltatásokra összpontosít, kisebb részük pedig az atomenergiára. Így az orosz energetikai beruházások egyértelműen az energiaszerkezet azon hagyományos elemeihez kapcsolódnak, melyeket az EU igyekszik felváltani megújuló energiaforrásokkal. Az orosz energiaipari beruházások értelemszerűen olyan termékek piacát támogatják, melyekkel Oroszország adottságainál fogva büszkélkedhet (olaj, gáz), vagy amelynek terén exportálható szaktudással rendelkezik (atomenergia). Ezek a beruházások tehát távol állnak az megújulókon alapuló uniós elképzelésektől.

Végezetül fontos kiemelni, hogy amikor Oroszország erőfölényét arra használja, hogy erőszakosan lépjen fel az EU-val, vagy az EU olyan szövetségeseivel szemben, mint Ukrajna, akkor Oroszország jelentős befolyása elsősorban az az Európai Unió energiafüggésből származik, és nem az orosz beruházási projektekből. Ezért az orosz befolyás csökkentésének egyetlen módja az EU-s energiamix átalakítási ütemének gyorsítása, a fosszilis üzemanyagfüggőség csökkentésével és a megújuló energiaforrások támogatásával. Ez

stratégiai és környezetvédelmi szempontból is ésszerű volna, és bár lehet, hogy rövidtávon költséges, de középtávon még pénzügyi szempontból is kifizetődő lenne.